

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ: МОЖЛИВОСТІ КОПРОДУКЦІЇ

В. О. Бакальчук

У статті розглядаються актуальні тенденції розвитку національної кіноіндустрії як у контексті її євроінтеграції, так і в контексті вироблення ефективних важелів нейтралізації ворожого впливу Росії на ідентифікаційні процеси в Україні.

Здійснено аналіз загроз та можливостей української копродукції, що створюється у співпраці з РФ або може бути створена з європейськими фондами спільного кінематографічного виробництва. Обґрунтовано необхідність відокремлення українського кіноринку від російського на користь інтеграції у європейський культурний простір шляхом налагодження повноцінної участі України у Європейському фонді підтримки спільного виробництва і прокату кінематографічних та аудіовізуальних робіт, рамковій програмі «Креативна Європа» та одній із її підпрограм, що має назву «MEDIA».

Попри позитивні зрушення у розвитку вітчизняної кіногалузі, зростання обсягів кіновиробництва та бюджетного фінансування галузь залишається збитковою і не відповідає потребам націєтворчого та євроінтеграційного процесів в Україні. Констатується нагальна потреба української кіноіндустрії у виході на європейський кіноринок, передусім у форматі копродукції. У статті звертається увага на бюрократичні зволікання української сторони щодо здійснення необхідних заходів (насамперед законодавчого характеру) щодо повноцінної участі в програмах спільного європейського кіновиробництва.

Зазначено, що розвиток європейської копродукції сприятиме доступу до альтернативних джерел фінансування вітчизняного кіновиробництва, а також можливості виходу на європейський кінопрокатний ринок, що матиме позитивний вплив на його економічну рентабельність. Залучення української сторони до участі в програмах популяризації європейської кінематографічної продукції сприятиме подальшому становленню національної ідентичності в українському суспільстві як складової загальноєвропейського культурного простору.

Ключові слова: кіновиробництво, кіноринок, копродукція, національна ідентичність, європейська ідентичність.

Vladyslava Bakalchuk

DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY AS A COMPLEX EUROPEAN CULTURAL SPACE:
OPPORTUNITIES OF CO-PRODUCTION

The article considers the actual trends of the development of the national film industry both in the context of its European integration and in the context of developing effective instruments for neutralizing the hostile influence of the Russia on identification processes in Ukraine.

An analysis of the threats and opportunities of co-production of the Ukrainian side on the part of cooperation with the Russian Federation and with European funds for joint cinematographic production has been analyzed. The necessity of separating the Ukrainian film market from Russian in favor of integration into European

**Бакальчук
Владислава Олегівна** –
кандидат філософських
наук, старший науковий
співробітник відділу
розвитку політичної
системи Національного
інституту стратегічних
досліджень

cultural space by substantiating Ukraine's full participation in European Common Cinematographic Production Fund (EURIMAGES) and the MEDIA Creative Europe program are substantiated.

Despite the positive developments in the domestic film industry, the growth of cinema production and budget financing, the industry remains unprofitable and does not meet the needs of the national and euro integration processes in Ukraine. There is an urgent need of the Ukrainian film industry to enter the European film market, in the form of coproduction, first of all. The article draws attention to the bureaucratic delay of the Ukrainian side in implementing the necessary measures (legislative in the first place) regarding full participation in the programs of the joint European film production.

It is noted that the development of European co-production will promote access to alternative sources of financing for domestic film production, as well as the possibility of access to the European film distribution market, which will have a positive impact on its economic profitability. At the same time, the involvement of the Ukrainian side in the programs of popularization of European cinematographic products will contribute to the further development of national identity in Ukrainian society as part of the European cultural space.

Key words: film production, film market, co-production, national identity, European identity.

Постановка проблеми. В умовах протистояння гібридній агресії Російської Федерації (РФ) проти Української держави важливе значення має нейтралізація російського впливу на динаміку національних ідентифікаційних процесів, у яких кінематограф відіграє особливу роль. Повноцінна інтеграція у європейський простір може сприяти вирішенню як внутрішніх (підвищення конкурентоспроможності вітчизняної кіноіндустрії), так і зовнішніх (передусім євроінтеграційних) пріоритетів розвитку України.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Останнім часом спостерігається посилення ролі кінематографа в процесах національної ідентифікації та репрезентації, у міждержавній взаємодії, зростає його економічний потенціал. Усе це сприяло широкому спектру спеціалізованих досліджень щодо чинників домінування голівудського кіновиробництва, викликів європейському кіно та ідентичності (А. Могран, Т. Ельзасера), ролі історичних фільмів у становленні сучасної європейської ідентичності (М. Ловаскіо, Д. Кларк, М. Самуель, Венді Еверет). Вітчизняними дослідниками започатковано визначення ролі кінематографа в процесах становлення національної ідентичності (О. Кузьменко), мистецтвознавчі студії аналізу національної ідентичності в українському кінематографі (О. Волошенюк, Г. Циба). Водночас залишаються мало досліджуваними виклики копродукції для національного кіновиробництва з огляду на її зростаюче значення у сучасному світі.

Метою статті є аналіз впливу копродукції на ідентифікаційні та євроінтеграційні процеси в Україні.

Виклад основного матеріалу. Кінематографічна продукція відіграє значущу роль у процесах ідентифікації населення в Україні, оскільки є одним із наймасовіших форм дозвілля. Так, відповідно до соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України [1], практично лише 4,2 % опитаної української аудиторії не дивиться кіно. Натомість частка саме національних фільмів, як у кінотеатрах, так і на телебаченні, залишається дуже малою, що негативно впливає на ідентифікаційні процеси в українському суспільстві. Потреби подальшого становлення та зміцнення національної ідентичності зумовлює необхідність зростання частки саме національних фільмів, здатних презентувати національну ідентичність та утверджувати її в контексті євроінтеграційних процесів, що відбуваються в Україні.

Наскільки взаємовигідними та взаємозумовленими можуть бути ці процеси, розглянемо нижче.

Стан кіноіндустрії в Україні. Позитивним імпульсом для активізації вітчизняного кіновиробництва стало впровадження низки нормативно-правових ініціатив щодо розвитку галузі. Зокрема, це прийняття в 2017 р. Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» (№ 3081-Д) та внесення відповідних змін до Податкового та Митного кодексів України щодо державної підтримки кінематографії через прийняття відповідних законопроектів № 3238-Д та № 3239-Д.

Відбувається подальше зростання бюджетного фінансування національного кіновиробництва. Так, у 2017 р. його показники порівняно з 2016 р.

зросли майже вдвічі. Позитивна динаміка державної фінансової підтримки кінематографічної галузі заявлена й у 2018 р. [2] – нині це більше 1 млрд грн. Це дало змогу збільшити обсяги вітчизняного кіновиробництва і в 2017 р. профінансувати виробництво 76 кінофільмів за державним замовленням, 46 – за договорами фінансової підтримки [3]. Однак галузь усе ще залишається збитковою, що зумовлено, зокрема, малими інфраструктурними обсягами вітчизняного кінопрокатного ринку.

Попри те, що відвідування кінотеатрів в Україні поступово зростає (у 2017 р. – 13,6 %, тоді як у 2013 р. – 12,8 %), перегляд телепередач залишається наймасовішою формою дозвілля – 71,6 % [2]. Ця обставина значною мірою посприяла становленню низки вітчизняних медіагруп як окремих суб'єктів кіновиробничого процесу.

З часу агресії РФ проти нашої держави вкрай важливе значення набуло відмежування українського кіноринку від російської кінематографічної продукції, яка починає усвідомлюватись як засіб «м'якого» впливу на ідентифікаційні процеси в Україні. Натомість набуває дедалі більшого поширення виробництво фільмів у форматі російсько-української копродукції.

Російський сектор копродукції: український сегмент. Згідно з даними Європейської аудіовізуальної обсерваторії [4] у РФ, за умов стабільного зростання обсягу виробництва російських фільмів, частка проектів міжнародної копродукції значно скоротилась (у 2015 р. – до 10 % на протигагу періоду 2011–2014 рр., коли вона становила 27 %). Це зумовлено, як зазначають експерти, культурним і ментальним спрямуванням російського кіновиробництва, яке все більше орієнтується лише на внутрішню, «свою» аудиторію, тоді як для іноземної аудиторії теми російських фільмів залишаються «чужими». Дві третини міжнародного ринку російських фільмів припадає на країни СНД. Близько 12 % російського кіноринку припадає на Україну, яка є одним з основних джерел експортного прибутку російських продюсерів. Відтак, ураховуючи нав'язані в радянські часи уявлення про «спільні історію, менталітет та мову», країни СНД, й Україна зокрема, залишаються для Росії ключовими територіями експорту фільмів.

Запровадження Україною в 2008 р. вимоги щодо обов'язковості дублювання/субтитру-

вання українською мовою фільмів іноземного виробництва значною мірою сприяло відокремленню вітчизняного кіноринку від російського. Однак ця норма все ж містила можливості демонструвати фільми україно-російської копродукції мовою оригіналу – російською.

Після розпочатої РФ гібридної агресії проти нашої держави стрімко скорочуються можливості для російської кінопродукції потрапити на український ринок. Цьому сприяло й прийняття у 2016 р. проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про кінематографію» щодо фільмів держави-агресора (№ 3359). Проте нові законодавчі обмеження не стосуються російсько-української копродукції. Досі чинною залишається Угода про співробітництво в області кінематографії, що набрала чинності в 1995 р., яку підписали 12 пострадянських країн, у т. ч. Україна та Росія. Низка суб'єктів вітчизняного кіновиробництва у своїй діяльності також орієнтуються на кіноринок колишнього пострадянського простору за фактично тими самими ментальними та мовними критеріями.

У січні 2018 р. керівниками телегруп *StarLightMedia*, «1 + 1 медіа», «Медіа Група Україна», «Інтер медіа груп» і великих медіакомпаній *Star Media* та *Film.ua Group* було підписано Меморандум про копродукцію з РФ [5], яким визначаються критерії російсько-української копродукції фільмів та серіалів для отримання ними прокатних посвідчень в Україні. Документом здійснюється спроба лобіювання подальшої присутності російських фільмів у телевізійному й інформаційному просторі України, що, зважаючи на широку споживчу аудиторію телепростору, матиме й у подальшому значний вплив на процеси національної ідентифікації в українському суспільстві.

Натомість подальшому розмежуванню українського та російського кіноринків може сприяти прийняття законопроектів (реєстр. № 6623 від 22.06.2017 р. та реєстр. № 8263 від 11.04.2018 р.) щодо подальшого обмеження поширення аудіовізуальної продукції, створеної за участю держави-агресора. Однак такі заходи не компенсують наявні потреби вітчизняного кіноринку. Попри зростання обсягів бюджетного фінансування український кіноринок є дуже зацікавленим в іноземних інвестиціях та можливості виходу на міжнародні кіноринки виробництва та дистрибуції. Європейська копродукція за цих обставин є однією з найперспективніших для вітчизняної кіногалузі.

Європейська копродукція: українські перспективи. Стимулювання спільного європейського кіновиробництва значною мірою відбувалось у відповідь на засилля американської кінопродукції на європейському кіноринку. Відтак розвиток кіногалузі в рамках спільного європейського кіновиробництва, окрім економічних важелів, має за мету становлення та популяризацію європейської ідентичності.

У 2017 р. валовий бокс-офіс у ЄС [6] становив понад 7 млрд євро, а європейські компанії зняли 1676 фільмів. При цьому в кінопрокаті частка європейських фільмів зросла до 27,5 %, завдяки чому частка американських кінострічок зменшилася. На телеканалах [7] європейські фільми займають подібний сегмент, що загалом становить 28 % (14 % – національні фільми та 14 % – європейські). Європейський кіноринок надає для національних виробників значні можливості в рамках програм спільного європейського виробництва з метою утвердження, популяризації та творення спільної європейської ідентичності.

Процес інтеграції України до європейського кіноринку започатковано ратифікацією в 2009 р. Європейської конвенції про спільне кінематографічне виробництво (Закон України від 18 березня 2009 р. № 1140-VI). Однак повноцінне партнерство із європейськими структурами, що опікуються промоцією спільного європейського виробництва, незважаючи на його значущість для України, залишається обмеженим. Це стосується як фінансування кінопроектів, так і кінопрокату.

Важливими для України в аспекті євроінтеграції українського кіно є переговори щодо приєднання нашої держави до Європейського фонду підтримки спільного виробництва і прокату кінематографічних та аудіовізуальних робіт (*EURIMAGES*) [8]. Нині цей міжнародний фонд, створений при Раді Європи, нараховує 37 держав-членів, до нього також входить і Канада як асоційований член. Основною метою *EURIMAGES* є сприяння розвитку кіноіндустрії країн – членів фонду шляхом заохочення спільного виробництва й розповсюдження фільмів. Загальний річний бюджет фонду становить 26 млн євро. Та, окрім кіновиробництва, *EURIMAGES* здійснює активні заходи щодо підтримки розповсюдження європейських фільмів та збільшення їхньої аудиторії.

Необхідність вирішення питання щодо можливості приєднання до *EURIMAGES* входить до Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію. Однак питання щодо вступу України до цього міжнародного фонду досі перебуває на процесуальному рівні. Нині з боку української сторони важливо розробити й затвердити законопроект про ратифікацію Резолюції ЄС № 88(15) та встановлення бюджетної програми фінансування членського внеску.

Неабияке значення для розвитку євроінтеграції вітчизняної кіногалузі має підпрограма «МЕДІА» рамкової програми «Креативна Європа», метою якої є: зміцнення європейського аудіовізуального сектору (забезпечує вихід повнометражних художніх, анімаційних, документальних фільмів, телесеріалів та нових медіа), що відображає європейську культурну ідентичність та спадщину; збільшення обігу європейських аудіовізуальних робіт усередині Євросоюзу і поза його межами; посилення конкурентоспроможності європейського аудіовізуального сектору через пільгове фінансування.

Підпрограма «МЕДІА» включає в себе 14 напрямів [9]: 1) навчання; 2) формування аудиторії; 3) фестивалі; 4) доступ до ринків; зустрічей і форумів, присвячених питанням спільного виробництва; 5) підтримка «торгових агентів»; 6) «дистрибуція: автоматична схема»; 7) «дистрибуція: схема відбору»; 8) телевізійні проекти; 9) реалізація одного проекту; 10) виробництво аудіовізуальної продукції; 12) розробка європейських відеоігор; 13) міжнародні фонди спільного виробництва; 14) кіномережі.

Однак, незважаючи на підписання в 2015 р. угоди про приєднання до програми «Креативна Європа», участь України у її підпрограмі «МЕДІА» є вкрай обмеженою – українській стороні доступні лише перші 4 напрями. Значною мірою це зумовлено необхідністю приведення національного законодавства в аудіовізуальній сфері у відповідність до законодавства ЄС. Йдеться про прийняття законопроектів «Про аудіовізуальні послуги», що покликаний гармонізувати вітчизняне законодавство з європейським.

Україна зацікавлена також у доступі до європейського кінопрокатного ринку, зокрема через кіномережу «*Europa Cinemas*» [10]. Це мережа, що налічує 1100 кінотеатрів у 43 країнах

світу для обігу європейських фільмів. Доступ до прокату в цій кімережі мають фільми спільного виробництва країн – учасниць *EURIMAGES*. Основними завданнями кімережі «*Europa Cinemas*» є надання технічної та фінансової підтримки кінотеатрам, які зобов'язуються дотримуватися певної квоти демонстрації європейських фільмів.

Зазначимо, що лише два українські кінотеатри (Культурний центр «Кінотеатр «Київ» та кінотеатр «Жовтень») з 2007 р. входять до мережі «*Europa Cinemas*», однак формат цієї участі не передбачає фінансово-технічної підтримки. Натомість повноцінна співпраця України з європейськими фондами спільного європейського кіновиробництва розширила б і можливості української сторони в рамках «*Europa Cinemas*» як щодо просування європейських фільмів через розвиток вітчизняної кінопрокатної мережі, так і просування вітчизняних фільмів на європейському кінопрокатному ринку.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Європейська копродукція розкриває широкі можливості для культурної дипломатії України на європейській кінематографічній арені, водночас це можливість брати повно-

цінну участь у програмах поширення європейської ідентичності на території України. Механізми, які сприяють просуванню європейської кінематографічної продукції, можуть стати ефективними й для захисту вітчизняного простору в протистоянні впливу та експансії російської кіноіндустрії.

Попри зростання бюджетного фінансування, покращення нормативно-правового регулювання кінематографічною сферою вітчизняна кіноіндустрія залишається збитковою та не відповідає наявним потребам націєтворчого поступу України. Повноцінна співпраця з європейськими структурами підтримки європейської копродукції не лише дасть змогу посилити економічну рентабельність вітчизняної кіногалузі, а й створить передумови для становлення власної національної ідентичності в рамках європейського культурного проекту.

У контексті євроінтеграції національної кіноіндустрії важливе значення має подальше вивчення можливостей кінопродукції у становленні спільної європейської ідентичності, ролі історичних фільмів у презентації національного наративу, а також ризики, пов'язані з поширенням міжетнічних та расових стереотипів у сучасному кінематографі.

Список використаних джерел

1. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін / Ін-т соціології НАН України. – Вип. 4 (18). – К., 2017. – С. 588.
2. Про Державний бюджет України на 2018 рік. Додаток № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2246-19/page2>
3. Державне агентство з питань кіно. Результати діяльності за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dergkino.gov.ua/media/text/presentation.pdf>
4. Film production and co-production in Russia, and the export of Russian film abroad [Електронний ресурс] // A publication by the European Audiovisual Observatory. September 2016. Режим доступу : <https://rm.coe.int/090000168078353d>
5. Меморандум про копродукцію з Росією: про що домовилися медіагрупи та продакшни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://detector.media/rinok/article/134926/2018-02-21-memorandum-pro-koproduktsiyu-z-rosieyu-pro-shcho-domovilisy-mediagrupi-ta-prodakshni/>
6. EU gross box office topped EUR 7 billion in 2017 for third year running [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.obs.coe.int/en/web/observatoire/home>
7. Films on TV: Origin, age and circulation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/ЕАО-filmu-2017.pdf>
8. Eurimages [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <https://www.coe.int/en/web/eurimages>
9. Креативна Європа. Медіа [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <http://creativeeurope.in.ua/uk/content/media>
10. Europa-cinemas [Електронний ресурс] / офіц. сайт. – Режим доступу : <https://www.europa-cinemas.org/en/Presentation>

References

1. Ukrainske suspilstvo. Monitorynh sotsialnykh zmin [Ukrainian Society of Social Change Monitoring]. (2017). *Instytut Sotsiologii NAN Ukrainy – Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 4 (18), (p. 588) [in Ukrainian].
2. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2018 rik. Dodatok № 3 [About the State Budget of Ukraine for 2018. Annex No. 3]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2246-19/page2> [in Ukrainian].
3. Derzhavne ahentstvo z pytan kino. Rezultaty diialnosti za 2017 rik [State Cinema Agency. Results of 2017 activity]. (n.d.). *dergkino.gov.ua*. Retrieved from <http://dergkino.gov.ua/media/text/presentation.pdf> [in Ukrainian].
4. Film production and co-production in Russia, and the export of Russian film abroad. (2016, September). *European Audiovisual Observatory*. *rm.coe.int*. Retrieved from <https://rm.coe.int/090000168078353d> [in English].
5. Memorandum pro koproduktsiiu z Rosiieiu: pro shcho domovylysia mediahrupy ta prodakshny [A memorandum of co-production with Russia: as agreed by the media groups and production]. (n.d.). *detector.media*. Retrieved from <http://detector.media/rinok/article/134926/2018-02-21-memorandum-pro-koproduktsiyu-z-rosieyu-pro-shcho-domovilysia-mediagrupi-ta-prodakshni/> [in Ukrainian].
6. EU gross box office topped EUR 7 billion in 2017 for third year running. (n.d.). *www.obs.coe.int*. Retrieved from <https://www.obs.coe.int/en/web/observatoire/home> [in English].
7. Films on TV: Origin, age and circulation. (n.d.). *www.nrada.gov.ua*. Retrieved from <https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/EAO-filmy-2017.pdf> [in English].
8. Eurimages. (The official site). (n.d.). *www.coe.int*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/eurimages> [in English].
9. Kreatyvna Yevropa. Media [Creative Europe. Media]. (The official site). (n.d.). *creativeeurope.in.ua*. Retrieved from <http://creativeeurope.in.ua/uk/content/media> [in English].
10. Europa-cinemas. (The official site). (n.d.). *www.europa-cinemas.org*. Retrieved from <https://www.europa-cinemas.org/en/Presentation> [in English].